

Lång-kommentti*

MATTI TUOMALA

Oikeistolaiset yhteiskuntakokeilut viime vuosikymmenellä Isossa Britanniassa ja Yhdysvalloissa pyrkivät kyseenalaistamaan julkisen sektorin taloudellista toimintaa. Markkinauskossaan uusliberalistisiin ajatuksiin nojaavan ideologian keskeinen sanoma on ollut julkisen vallan taloudellisen roolin vähentäminen. Tilalle on tarjottu ihmisten suurempaa valinnan vapautta ja markkinoita voimavarojen kohdentajana. Käytännössä julkisen sektorin purkaminen ei kuitenkaan mennyt niin pitkälle kuin juhlapuheet antoivat odottaa. Suomeen nämä aatteet eivät tulleet alkuperäisessä voimassaan, vaikka ne täälläkin ovat olleet esillä. *K. J. Långin* puheenvuoro on selvästi vastakommentti tälle suuntaukselle. Se puolustaa julkisen sektorin tärkeää roolia perusoikeuksien edistäjänä. Suomalaiset ekonomistit ovat jo perinteisesti olleet hiljaa näistä asioista. Osin tämä voi selittyä sillä, että tšekäläinen talousopetus on näyttänyt vahvistavan uskoa markkinoihin. Ainakaan se ei näytä kovin merkittävästi horjuttavan tätä uskoa. Tämä on sikäli outoa, että selkeä enemmistö läntisistä akateemisista taloustieteilijöistä on aina vahvasti epäillyt markkinoita. (ks esim. *P. Diamond, 1992, Presidential address, Econometric society, Cambridge*).

Perimmältään julkisen sektorin toiminnan laajuus on arvokysymys eikä näin ollen ole rat-

kaistavissa taloudellisin perusteiden. Siksi on tärkeää tuntea eri näkemysten takana olevat arvoarvostukset. Vasta tämän jälkeen on perusteista keskustella keinoista näiden tavoitteiden saavuttamiseksi. Tämä ilmeinen seikka on unohtunut myös nykyisessä julkisten menojen leikkaustoiminnassa.

Markkinafilosofia luottaa markkinoiden tehokkuuteen ja niiden kykyyn taata maksimaalinen vapaus. Tuo vapaus on yksilön kykyä tehdä valintoja vapaasti ilman ulkopuolista puuttumista. Mutta yhteiskunta, jossa ihmiset haluavat elää, tuskin olisi sellainen jossa tulojakoseikat olisi kokonaan unohdettu. Itseasiassa julkisen sektorin (hyvinvointivaltion) kasvu on suuresti ollut heijastumaa sosiaalisen oikeudenmukaisuuden vaatimuksista ja eriarvoisuuden vähentämisestä. Vapauteen vetoavat arvoarvostelmat, jotka tarjoavat perusteluja julkisen vallan taloudelliselle puuttumiselle, voivat olla kovin erilaisia. Tämän ajan yhteiskuntafilosofiassa eniten huomiota saaneen kahlitsemattoman markkinajärjestelmän perustelun on esittänyt *Robert Nozick* kirjassaan *Anarchy, State and Utopia*. *Nozick* näkee markkinajärjestelmän ainoaksi hyväksyttäväksi voimavarojen kohdentamisjärjestelmäksi, koska se on sopuoinnussa negatiivisen vapauden periaatteen kanssa. Valtion rooli tulisi rajoittaa varsin vähäiseksi. Sen tulisi tarjota ainoastaan ne hyödykkeet, jotka ovat tärkeitä markkinajärjestelmän toiminnalle, kuten laki ja järjestys, sekä jotkut informaation välitykseen liittyvät asiat. Valtion

* Kommenttipuheenvuoro Kansantaloudellisen Yhdistyksen kokouksessa 15. 12. 1992.

tulisi taata ne asiat jotka takaavat perusoikeuksien loukkaamattomuuden *Nozickilla* tämä merkitsee ennen kaikkea omistusoikeuden loukkaamattomuuden takaamista.

On kuitenkin perusteltua arvostella sitä, että pelkästään tietyt oikeudet, kuten *Nozickilla* omistusoikeus, saavat niin merkittävän roolin. On toki muitakin oikeuksia, joilla on tekemistä vapauden kanssa. Toisin sanoen kysymys on siitä, miten ahtaasti tulkitsemme käsitteen 'vapaus' tai 'vapaus valita'. Tärkeä lähtökohta vpaauskeskusteluun on ollut *Isaiah Berlinin* (1958) esittämä erottelu negatiiviseen ja positiiviseen vapauteen. *Berlin* tekee eron 'vapauden jostakin' ja 'vapauden johonkin' välillä. Ensimmäinen edustaa negatiivista vapautta ja jälkimmäinen positiivista vapautta. Perusoikeuksien ja julkisen talouden keskinäisten suhteiden ymmärtämiseksi tämä erottelu on erityisen tärkeä ja hyödyllinen. Positiivinen käsitys lähtee siitä mitä ihminen voi valita tekevänsä tai saavuttavansa. Negatiivisessa vapaudessa taas on kysymys siitä, ettei ole olemassa tiettytyypisiä rajoituksia tai pakotusta jotka estäisivät ihmisten tekemisiä. Vaikka monen uusliberalistin, kuten *Nozickin* mukaan, markkinajärjestelmä on ainoa allokaatiojärjestelmä, joka on sopusoinnussa negatiivisen vapauskäsitteen kanssa, kysymys ei ole kuitenkaan aivan ongelmaton. Esimerkiksi laki ja järjestys ovat välttämättömiä negatiivisen vapauden saavuttamiselle ja suojelemiselle. Niiden keskitetty tarjonta on varsin yleisesti hyväksytty. Mielenkiintoista on se, että laki ja järjestys ovat teknisesti puhuen julkishyödykkeitä. Niiden käytöstä ei synny kilpailua. Toisaalta tiedämme, että julkishyödykkeet ovat eräs syy markkinoiden epäonnistumiseen. On selvää, että kaisi erilaista vapaus-käsitettä eivät ole aina keskenään sopusoinnussa. Ihminen voi esimerkiksi elää suunnattomassa kurjuudessa. Hänen pyrkimyksilleen etsiä työtä ja parempaa toimeentuloa ei aseteta mitään esteitä. Toisin sanoen hänen oikeuksiaan negatiivisen vapauden mielessä ei ole estetty. Sen sijaan positiivista vapautta ravitsemukseen on loukattu. Monet totalitaariset yhteiskuntakokeilut vuorostaan tarjoavat päinvastaisia esimerkkejä. Ihmisille on taattu tietyt perushyödykkeet usein negatiiv-

visia vapauksia loukaten. Juuri näistä syistä on syytä korostaa positiivisten vapauksien merkitystä hyvinvointivaltion perusteluissa. Esityksensä alussa *K. J. Lång* hyvin ansiokkaasti palauttaa hyvinvointivaltion idean Ranskan valankumouksen ihanteeseen, moraaliseen tasarvoon. Jostain syystä hän kuitenkin myöhemmin varsin usein korostaa yhteiskunnallista koheesiota, yhteiskuntarauhaa, turvallisuutta, johon valtiota tarvitaan ja jota markkinat tarvitsevat. Tämä käsitys hallitsee myös *Pekka Kuusen* nimeen vannovaa suomalaista sosiaalipolitiikkaa. Ensinnäkään tässä perustelussa ei moraalisille seikoilla, positiivisilla vapauksilla, ei ole mitään itsenäistä roolia. Toisekseen moraalinen osuus on muitakin kuin yhteiskunnallisen koheesion turvaaminen. Edellä jo totesimme, että negatiiviset vapaudet, erityisesti turvallisuus, laki ja järjestys – mielessä voivat olla sopusoinnussa markkinoiden kanssa. Koska kuitenkin negatiiviset ja positiiviset vapaudet eivät aina kulje samaan suuntaan, hyvinvointivaltion perustelussa on luonnollista asettaa etusija positiivisille vapauksille. Tulee helposti mieleen, että *Lång* ja suomalaiset sosiaalipolitiikot käyttävät vihollisen aseita puolustessaan hyvinvointivaltiota.

Perinteisesti talousteoriassa negatiivinen vapauskäsite on ollut hallitsevassa asemassa. Ehkä on ollut myös niin, että aina tätä tärkeää eroa ei ole selkeästi nähty. Nimittäin molemmat vapauden käsitteet ovat määrittelemässä ihmisen mahdollisen valintajoukon laajuutta. Positiivisen vapauden yhteydessä on tärkeä seikka myös se, minkä suhteen vapaus määritellään. *Amartya Sen* on kirjoittanut tästä paljon. Hänen mukaansa esimerkiksi hyöty, tulot tai varallisuus eivät riitä määrittelemään ihmisen etua. Tarvitaan jotakin muuta. Senin mukaan ihmisen kyky toimia tulisi asettaa ihmisen edun mittariksi. Ihmisen kyky toimia riippuu selvästikin hänen henkilökohtaisista ominaisuuksistaan ja hänen hallussaan olevista voimavaroista.

Edellä huomautettiin, että keskeiset asiat (laki ja järjestys) negatiivisen vapauden edistäjiä ovat luonteeltaan julkishyödykkeitä. Sen sijaan hyödykkeet, jotka ovat välttämättömiä positiivisen vapauden edistämiseksi, voivat

luonteensa puolesta vaihdella lähes julkishyödyketyyppeistä (esimerkiksi kulkutauteja estävä terveyden hoito) aivan yksityishyödyketyyppeisiin (esimerkiksi ravinto, asuminen). Partha Dasgupta kutsuu näitä hyödykkeitä positiivisten oikeuksien hyödykkeiksi. Melkoinen osa näistä hyödykkeistä on sellaisia, joita ns. hyvinvointivaltio tarjoaa. Peruskoulutus, terveydenhoito ja työllisyys ovat tyypillisiä esimerkkejä. Långin mainitsemat ns. tss-oikeudet ovat juuri positiivisten oikeuksien hyödykkeitä. Asuminen on myös hyvä esimerkki positiivisten oikeuksien hyödykkeistä, joka on selvästi yksityishyödyke. Asuminen on monessa maassa irrotettu markkinoista. Näin on eritoten Ruotsissa, jossa asumisen osalta positiivinen oikeus (vapaus) on onnistuttu varsin hyvin turvaamaan kaikille ihmisille. Suomessa taas tästä on pahasti horjuttu. Meillä asuntopoliitikassa on onnistuttu sotkemaan voimakas riippuvuus markkinoista ja hyvätuloisia suosiva verotuksen kautta kulkeva julkinen tuki.

Positiivisten vapauksien kääntäminen käytännön politiikaksi edellyttää vastausta siihen, mitä asioita sisällytetään perushyödykkeisiin (positiivisten oikeuksien hyödykkeisiin). Eräässä mielessä se edellyttää paluuta sosiaaliturvajärjestelmän perusteisiin. Tämä ei kuitenkaan ole välttämättä sopusoinnussa sosiaalivakuutusperiaatteen kanssa. Lisäksi perushyödykkeiden tarjonta liittyy vähemmän markkinoiden epäonnistumiseen ja tehokkuuteen ja enemmän sosiaaliseen oikeudenmukaisuuteen. Vaikka aikaajoin keskustellaan siitä, missä määrin tiettyjen perushyödykkeiden tarjonnan tulisi olla julkisen sektorin vastuulla, ja missä määrin yksityisen sektorin, tärkeämpää on kuitenkin tarjonnan taso ja se että tarjonta saavuttaa kansalliset. Keskustelu julkisen ja yksityisen tarjonnan suhteesta on toki tärkeä kysymys. Jätän sen kuitenkin tässä väliin, vaikka Lång tekee siitä hyviä huomautuksia. Tärkeää on myös muistaa, että julkisen sektorin uudelleenjako-

politiikka voidaan toteuttaa kahta reittiä. Ensinnäkin perushyödykkeiden tarjonta toimii uudelleenjakajana. Koska ihmisten tarpeet vaihtelevat, perushyödykkeiden tarjonta merkitsee sitä, että ihmisten kesken joudutaan diskriminoitiin, jotta lopputulos olisi mahdollisimman samanlainen kaikille. Perinteisesti uudelleenjaon on ymmärretty tapahtuvan tulojen avulla. Tulisiko sitten suosia suoraa perushyödykkeiden tarjontaa vai tulotukea, säännöstelyä vai hintajärjestelmää?

Kumpaa järjestelmää tulisi käyttää? Nojautuen alunperin Weitzmanin tuloksiin Dasgupta osoittaa, että vastaus riippuu siitä, ovatko tulot vai tarpeet epätasaisemmin jakautuneet väestön keskuudessa. Maailmassa, jossa vallitsee epätäydellinen informaatio, huomattavat tuloerot, samanlaiset tarpeet ja huoli positiivisesta vapaudesta, säännöstelyjärjestelmä tuottaa oikeudenmukaisemman hyödykkeen jakauman. Tämä saattaa tuntua oudolta. Outous saattaa johtua siitä, että positiivisella vapaudella ei ole ollut sijaa moraalisisessa ajattelussamme.

Kirjallisuus

- Berlin, Isaiah (1958): *Four Essays on Liberty*, Oxford University Press.
- Dasgupta, Partha (1986): Positive Freedom, Markets and the Welfare State, *Oxford Review of Economic Policy*.
- Diamond, Peter (1992): Organising the health insurance market, *Econometrica* vol. 60, no. 6.
- Nozick, Robert (1974): *Anarchy, State and Utopia*, Basic Books, New York.
- Sen, Amartya (1988): Freedom of Choice; Concept and Content, *European Economic Review*.
- Tuomala, Matti (1990): Markkinat, hyvinvointivaltio ja vapaus, *TTT Katsaus 1/1990*.
- Weitzman, Martin (1977): Is the Price System or Rationing more Effective in getting a Commodity to those who need it most. *Bell Journal of Economics*.